

A BUDAÖRSI RÓMAI VICUS TEMETŐJE Régészeti tanulmányok

ZSIDI PAULA

Szerkesztette: Ottományi Katalin

Írta: Ottományi Katalin, Boruzs Katalin, Delbó Gabriella,
Merczi Mónika, Mráv Zsolt, Rupnik László, Sey Nikolett

Kiadó: Archaeolingua Kiadó

Budapest 2016

Az Ottományi Katalin által szerkesztett legújabb régészeti tanulmánykötet ezúttal a Budaörsön feltárt római kori temető leleteit teszi elérhetővé a kutatás számára. Címe szerint a kötet folytatja a Bóna István, Salamon Ágnes és Barkóczi László, Szőnyi Eszter és Topál Judit, legutóbb pedig Kelemen Márta és Müller Róbert szerzőségével fémjelzett nagy római kori temetőpublikációk sorát. Jellege szerint azonban ez a könyv nem monográfia, hanem tanulmánykötet, amelynek a nagyobbik felét teszik ki a szerkesztő és egyúttal feltáró régész által írt, egymásra épülő fejezetek, amelyek a temető topográfiájától kiindulva a sírleírásokon keresztül juttatják el az olvasót az elemző fejezeteket lezáró összefoglalásig. A kötet második részében található az a régészeti tanulmányok – hat további szerzőtől –, amelyek a temető leletanyagának egy-egy csoportját önálló egységként elemzik.

Az elemzéseket végző szakemberek többsége (Merczi Mónika, Mráv Zsolt, Rupnik László, Sey Nikolett) korábban részt vett a budaörsi *vicus* anyagának feldolgozásában és publikálásában is. A szakértők körét most két új feldolgozással Boruzs Katalin és Delbó Gabriella erősíti. Az olvasóban csak az válthat ki némi hiányérzetet, hogy a temetőről szóló értékelés a tanulmányok előtt megtörténik, s a tanulmányok megállapításait is tartalmazó végső összegzés elmarad a kötet végén.

A kötet elé nagy érdeklődéssel tekint a szakma, miután a lelőhely számos különleges adottsággal rendelkezik, ami kiemeli a hasonló lelőhelyek sorából. Ritka szerencse a régészeti kutatásban, hogy a temetőhöz tartozó település is ismert. Ahogy Gabler Dénes a kötet ajánlásában írja, „minden régész álma, az általa vizsgált korszaktól függetlenül, hogy feltárhassa vagy legalább megtalálja a kutatott telephez tartozó temetőt”. A római kor városi rangú, többnyire nagyobb lélekszámú településeihez, illetve a szigorú rend alapján telepített nagyobb katonai objektumaihoz tartozó temetők helye általában ismert a kutatás számára, még ha az csak részleteiben van is feltárva. Nehezebb a helyzet a korszak polgári lakosságának falusias települései (*vici*) esetében, ahol a kisebb lélekszám és a településtervezés lazább kötelmei miatt kisebb esély van a településegységek komplex előkerülésére. Bár Pannonia jelenleg ismert több mint 130 polgári *vicusa* temetőjének azonosítása viszonylag sok esetben megtörtént (Szilvia Bíró, *Die zivilen Vici in Pannonien*, Mainz, 2017), a budaörsi római kori *vicus* azonban kiterjedését és feltártságát tekintve is a kivételes lelőhelyek közé tartozik. A 19 000 hektárnyi területen kiásott, hozzávetőleg 2200 objektumot tartalmazó teleptől mintegy 50 méterre északra előkerült a település lakóinak csaknem másfél ezer sírt tartalmazó temetője is. Szerencsés körülmény, hogy mind a település, mind pedig a temető területe csaknem teljesen feltárássá került, s a feltárás egyetlen régészeti kampány keretében történt. Az ásatás és a publikációk megjelenése között eltelt 10-12 év hazai viszonylatban rövid időnek tekinthető.

További egyedi adottsága a lelőhelynek, hogy a mai Magyarország területén nem ismert a budaörsin kívül egyetlen római kori település sem, amelynek mind a *pagus* (kerület), mind pedig a *vicus* (falu) elne-

Zsidi Paula • A budaörsi római vicus temetője

vezése ismert. Ezeket az adatokat egy 2002-ben előkerült, Terra Maternek állított oltárkő őrizte meg, mely szerint a temető az Aquincum territoriumán lévő *pagus Herculi*, *vicus Teuto* nevű településéhez tartozott. A *vicus* szervesen illeszkedik az Aquincum környéki településhálózatba, annak egyik belső kereskedelmi útvonala mentén fekszik.

A domboldalt ívben borító temető négy oldalon lezárt, mintegy 13 000 négyzetméternyi területéről 449 római kori sír származik, legtöbbjükkel melléklettel látták el. A temetkezés a Flavius kortól egészen a 4–5. század fordulójáig folyamatos volt, s az ismert városi temetőkkel szemben itt jóval kevesebb volt az egymást vágó sír, valamint a sírrablás, amelyek 90%-a a késő római kori temetőrészben volt megfigyelhető. Ez az adottság tette lehetővé, hogy a rítus és a mellékletadási szokások alapján követni lehessen a temetőn belül a népesség alakulásának több évszázadon keresztül zajló folyamatát, azaz, a szerző szavaival, hogy „hogyan alakult át a kelta eraviszkusz, bennszülött lakosság romanizált néppé, ugyanakkor hogyan élt egymás mellett hosszú időn keresztül a 2. század középső harmadában”. A szerző a sírleírások objektív adatai mellett (a leletanyag, tájolás, szuperpozíció) alapján közli a kormeghatározást is, ami bázisául szolgál a későbbi temetőelemzésnek. A sírok időrendjének megállapításából kiderül, hogy a legkevesebb a temető korai használati időszakára datálható eraviszkusz sír, emelkedettebb sírszám tartozik a romanizált néppé kapcsolható temetőrészhez, míg a temetőt a késő római időszakban használták a legintenzívebben. Ezt a megoszlást egyébként a *vicus* kronológiája is jól alátámasztja.

Fontos és elsősorban módszertani szempontból érdekes a temető társadalmi rétegződését elemző fejezet. A feliratos kövek adatai mellett a temető, s ezáltal a telep egyfajta szociológiai vizsgálatára kerül sor a mellékletek számának, minőségének (beleértve a nemesfémek mennyiségét is) statisztikai módszerekkel történő elemzésével és a sírformák és a sírméreték ilyen szempontú értékelésével. A leletanyag elemzése arra utal, hogy a provinciaszékhely agglomerációs körzetében mind a városi tisztviselők, mind pedig a limes menti táborok veterán katonái szívesen telepedtek le. Az alkalmazott módszer segítségével arra is kísérletet tesz a szerző, hogy a *vicus* vezető rétegének számbeli nagyságát korszakonként megállapítsa. Ezt az elemzések alapján mindhárom korszakban a lakosság 37%-ára becsüli, ami elég magas aránynak tűnik. A „vezető réteg” meghatározásának pontosítása árnyalhatja még a képet. Az eraviszkusz törzsi elitre vonatkozóan Mráv Zsolt kapcsolódó tanulmánya számos új megállapítást tesz a temetőből származó ló- és kutyasírok, illetve temetkezések részletes közreadásával, elemzésével. A budaörsi temető leletei nyomán egyértelművé vált, hogy a bennszülött törzsi elit falvakban élt, a falusi lakosság közegében, s a ló- és kocsitemetkezések nemcsak az eraviszkuszok által lakott terület peremrészsein, hanem a terület belsejében is elterjedtek. Ugyanakkor figyelemreméltó az a körülmény, hogy a kocsis- és felszerszámozott lótemetkezésekhez egyetlen esetben sem találtak egyértelműen hozzájuk tartozó emberi temetkezést, ami a rítus háttérének és gyakorlatának megismeréséhez nyújthat támpontot.

A temetőpublikációt kiegészítik azok a tanulmányok, melyek a fontosabb tárgytípusok, valamint az antropológiai anyag önálló feldolgozását, elemzését végzik el. Boruzs Katalin a temető üveg- és üvegpasztá mellékleteit vizsgálva összegzésében kiemeli Aquincum provinciaszékhely közelségének a kereskedelmi kapcsolatok terén is megmutató jelentőségét. A temető kora római kerámiaedényei kivitelezés és anyag szempontjából megfelelnek a *vicus* területén előkerült edényeknek. Megfigyelhető ugyanakkor, hogy a temetkezések kevesebb importárt tartalmaztak, mint a telepanyag. A bronztárgyak elemzése az anyag összetételét, keltezését tekintve hasonló eredményt mutatott, mint a telepanyag. A temetőből előkerült vas-tárgyak vizsgálata során Rupnik László megállapítja, hogy a használati tárgyak, szerszámok és viseleti tartozékok a másutt is megfigyelt eloszlást és általános vonásokat tükrözik. Kiemeli a temető egyik vas szerszámokban gazdag sírját, amely talán egy fémművességgel foglalkozó személyhez tartozhatott, és érdekes megfigyelést tesz a vaskések korszakok szerinti csoportosításával kapcsolatban. Merczi Mónika a több mint félszáz fibulát elemezve a temetőből előkerült anyagcsoportot összevetette a telep leleteivel. Ennek során kiderült, hogy a telepen használt fibulátípusoknak csak egyharmada került elő temetkezésekből is, míg néhány típust csak a temető sírjaiból ismerünk. Ez arra utal, hogy a temetkezések során viselt ruha-kapcsoló tűk általában a mindennapi életben használt ruházatnak feleltek meg, de voltak a temetkezések esetében preferáltabb típusok is. A sírmellékletekben előforduló fibulák pontosabb keltezhetősége a telep

Zsidi Paula • A budaörsi római vicus temetője

anyagában mutatkozó datálási bizonytalanságot több esetben pontosította. Az embertani anyag elemzése a későbbiekben fontos kiindulópontul szolgál a más temetők anyagával való összehasonlításban.

A 372 oldalnyi anyagközlést és elemzést, amely 1403 lábjegyzetet, 97 képet, 77 ábrát és 60 táblát tartalmaz, terjedelmes DVD tartalom teszi teljessé. Ebben térképek, táblázatok, grafikonok, tárgykatalógusok, valamint ásatási rajzok, fotók és tárgyrajzok találhatóak. Ez a gazdag illusztrációs anyag jól dokumentálja és alátámasztja a szerző megállapításait, s emeli a közölt anyag forrásértékét.

A kötet értékét nemcsak az adja, hogy a római kor évszázadai alatt folyamatosan használt, nagyrészt teljes, összefüggéseiben feltárt temetőről van szó, amelyben jól nyomon követhetők a temetkezési rítus, az anyagi kultúra változásai és a társadalmi-népességi átalakulások. A publikáció jelentőségét emeli, hogy a temetőhöz tartozó budaörsi telep, már megjelent közlésével együtt, a kutatás számára mint igazi településeggyüttes, teljesebb kutatási egység vált hozzáférhetővé, amely várhatóan még hosszú ideig lesz további tanulmányok forrása.